

«ДАМОКЛІВ МЕЧ» ВЛАДИ: ЧИННИКИ ЛЕГІТИМНОСТІ В АНТИЧНИХ АФІНАХ

Яковлева Л. І.,

кандидат політичних наук, доцент,

докторант кафедри регіональної політики та публічного адміністрування

Одеського регіонального інституту державного управління

Національної академії державного управління

при Президентіві України

Статтю присвячено дослідженню чинників легітимності влади у Стародавньому світі. Легітимність – це «Дамоклів меч» влади епохи Античності. Сумніви громадян щодо легітимності влади спричиняють її втрату. Обґрунтування авторитету влади, права на владу та чинників її визнання стає однією з центральних проблем для античної філософії та політики. Виокремлено чинники легітимності влади монархії (релігія, традиційне панування), аристократії (знатне походження, військові перемоги), тиранії (харизматична легітимність особистісної влади), демосу (колективна легітимність, раціоналізм). Інтерпретовано «остракізм» як наочний результат процесу делегітимації влади. Відзначено особливості реформ Перикла, в основі яких раціональна організація влади, введення оплати за працю задля суспільної користі («містофорія»), демократія.

Статья посвящена исследованию факторов легитимности власти в Древнем мире. Легитимность – это «Дамоклов меч» власти эпохи Античности. Сомнения граждан относительно легитимности стают причиной ее потери. Именно поэтому обоснования авторитета власти, права на власть, факторов признания власти становятся одними из центральных задач для античной философии и политики. Выделены факторы легитимности власти монархии (религия, традиционное господство), аристократии (знатное происхождение, военные победы), тирании (харизматическая легитимность персональной власти), демоса (коллективная легитимность, рационализм). Интерпретирован «остракизм» как наглядный результат процесса делегитимации власти. Отмечены особенности реформ Перикла, в основе которых рациональная организация власти, введение оплаты за труд ради общественной пользы («мистофория»), демократия.

The article is devoted to the study of the factors of the legitimacy of power in the Ancient World. Legitimacy is the «the Sword of Damocles» of the era of antiquity; the doubts of citizens about the legitimacy of power is a direct way to its loss. That is why the rationale for the authority of power and the right to power become one of the central one for ancient philosophy and politics. The factors of the legitimacy of the power of the monarchy (religion, traditional domination), aristocracy (noble origin, military victories), tyranny (charismatic legitimacy of personal power), demos (collective legitimacy, rationalism) are singled out. «Ostracism» as an obvious result of the process of delegitimization of power is interpreted. The peculiarities of Pericles' reforms, which are based on rational organization of power, introduction of payment for work for the sake of public benefit («mystophoria»), democracy, are noted.

Ключові слова: легітимність влади, Перикл, авторитет, остракізм, делегітимація, демократія.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В епоху античності вперше в політичній історії світу була чітко артикульована необхідність влади бути визнаною, підтримуваною, легітимною. Політологічна реконструкція феномену легітимності влади в античних Афінах передбачає дослідження чинників легітимності, тобто тих сакральних та раціональних, індивідуальних та колективних, аристократичних та демократичних «джерел» влади, які забезпечили відкриття шляху для процесу легітимації влади на подальших етапах цивілізаційного розвитку.

У процесі дослідження чинників легітимності влади епохи античності слід виходити з досить широкого розуміння легітимності, як «законності влади», «права на владу», «авторитетності влади», «визнання влади». Адже на певних історичних етапах, задовго до кристалізації принципу розподілу влади, феномену сучасного права, легітимності, парламентаризму як невід'ємних складових частин політичних відносин між владою та громадянами в епоху модерну, легітимність влади вже можна

розуміти як «<...> такий суспільно-політичний устрій, що заслуговує на визнання. Легітимація як дія і є процесом визнання загальноприйнятної тієї чи іншої політичної організації суспільства» [4].

У традиційному суспільстві епохи античності було сформовано первісні уявлення щодо соціальної основи публічної влади, справедливості, а тогочасна філософська думка активно шукала відповіді на питання «Хто має право на владу?».

Більшість сучасних політичних ідей та феноменів зароджувалися в епоху античності, ще до початку їх словарного та понятійного тлумачення з кута зору політичної науки. Повною мірою це стосується феномену легітимності: фундаментальні засади його розуміння було сформовано у грецьких полісах, до появи визначення у веберіанській школі. Безпосередні інтерпретації легітимності влади та виокремлення її типів (традиційна, харизматична та раціонально-легальна легітимність) вперше були запропоновані Максом Вебером [5]. Він, зокрема, звертав увагу на те, що традиційний та харизматичний типи легітимності зароджуються на відповідних історичних етапах: в епоху античності та у середньовіччі.

У епоху розквіту середземноморських полісів та імперій кожний правитель чи елітна група намагались обґрунтувати право на владу та довести громадянам власну легітимність. У стародавніх Афінах легітимність влади була обумовлена полісним типом державності, і саме в афінському полісі найбільш рельєфно проявляється боротьба за легітимність між олігархічними, аристократичними та демократичними політичними лідерами та елітами. На думку І. Сурікова: «В історіографії античності цей фундаментальний фактор часто недооцінюється або приймається до уваги не повною мірою, натомість він принципово важливий для розуміння загального характеру політичних структур античного світу» [Суриков с. 5].

Від рівня легітимності влади залежали економічне благополуччя, політична стабільність, безпека полісу. Так сталося через цілком раціональне усвідомлення громадянами Афін, що влада належить «громаді», зборам громадян, а окремі групи чи індивіди лише є її «отримувачами» та «порядниками». Джованні Сарторі влучно зазначає: «Вирішальна відмінність у питаннях влади – це відмінність між номінальними держателями (titular holders) і реальними володарями (actual wielders)». Влада, зрештою, – *exercitium* (лат. – здійснення влади). Як може народ, хоч як його розуміти та визначати, ефективно утримувати владу?» [11, с. 33]. Еліти античних Афін на певних етапах розвитку полісу використовували різні методи досягнення та збереження політичного впливу, обґрунтування влади та її легітимності. На особливу увагу заслуговує етап формування полісного устрою в Афінах, зародження та функціонування афінської демократії (VII – V століття). Безумовний інтерес представляють й інші територіальні та хронологічні межі формування чинників легітимності влади епохи античності, але вони заслуговують на окремі дослідження. На обраному ж етапі можна простежити використання політичними елітами Афін різних типів легітимності влади: від формування механізмів панування аристократичних еліт до проведення демократичних реформ. Саме у цей період «Дамоклів меч» легітимності, як потреби у публічному обґрунтуванні претензій на панування для визнання з боку громадян, назавжди навис над демократичними владою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Серед досліджень чинників легітимності влади епохи античності слід виокремити декілька напрямків. По-перше, праці античних авторів (Платон, Арістотель, Геродот, Гесіод, Аристофан, Ксенофонт, Демосфен, Діоген Лаертський, Плутарх, Фулідід, Перикл та інші), які виступають першоджерелами щодо історії життєдіяльності полісів, формують уявлення сучасників щодо політики Афін, полісного устрою та легітимності влади. По-друге, сучасні історичні дослідження (І. Суріков, Дж. К. Девіс, Н. Дейвіс, В. Бузескул, М. Гаспаров, В. Дюрант, Х. Хабихт та інші). У них можна знайти аналіз розвитку полісу у широкому історичному контексті, виокремлення соціальних, політичних та безпекових умов формування чинників легітимності влади епохи античності. По-третє, міждисциплінарні дослідження, у яких акцент робиться безпосередньо на легітимність влади у стародавніх Афінах, демократії та охлократії, олігархії та аристократії, монархії та тиранії та чинниках їх легітимності на архаїчному, класичному та демократичному етапах політичного розвитку афінського полісу (Е. Фролов, Е. Вуд, І. Суріков, П. Дж. Родс, М. Хансен, В. Строгецький, О. Гаспарішвілі, І. Пантелеєва, Н. Нижник, Т. Матвєєва, О. Сацюк та інші). З одного боку, у дослідженнях авторитету, легітимності влади та форм правління недостатньо уваги приділяється періоду античності, який тривав та визначив подальший розвиток феномену легітимності. З іншого боку, дослідники владних відносин у полісі часто залишають поза увагою такий важливий фактор, як легітимність влади та її делегітимація. На перехресті історичних досліджень античного полісу та політологічних візій чинників легітимності влади знаходиться проблема, якій присвячено дану статтю.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – дослідити чинники легітимності влади в античних Афінах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для епохи ранньої архаїки в Афінах характерним є визначальний вплив знатних родів (аристократії), яка базувалась на багатстві, економічній могутності. Також важливим джерелом легітимності влади аристократії стала релігія. Значення релі-

гійного фактору не треба перебільшувати, але й недооцінювати його роль у легітимізації аристократії також не слід. Багато аристократичних родів спирались на контроль над культовими центрами. Релігія, поруч із походженням (знатні роди зводили свій родовід до богів та епічних героїв), економічною могутністю й монополією аристократів практично на всі важливі посади у полісі (включно з участю у авторитетних панеллінських іграх) стала важливим фактором забезпечення легітимності аристократії у полісах. Афіньська аристократія поширювала свій вплив не лише на сусідні поліси, але й поза межі «грецького світу», завдяки ритуальній гостинності («ксенії»), яка була освячена авторитетом релігії.

Громадяни афінського полісу не тільки усвідомлювали, що вони є джерелом влади, а й шукали таке підґрунтя влади, яке б забезпечувало її легітимність. Головним у цих пошуках легітимності стала відмова від насильства, як складової підкорення, а не влади. Адже громадяни Афін відокремлювали себе від інших народів, у яких панування якраз ґрунтувалось на насильстві та виражалось у формі деспотичного правління. Феномен «гостинності» («ксенії») прямо вказує на вибір жителів полісу: замість насильства, страху та ненависті як основи влади, вони роблять наголос на «гуманітарній інтервенції» (М. Калдор [8]).

У сучасних умовах глобалізації необхідна реконструкція легітимності, яка б враховувала космополітизм, гуманізм, «гостинність» та відмову від насильства як важливі складові легітимності влади у полісі. В умовах легітимної влади насильство це «останній аргумент», а в умовах деспотії – єдиний. На думку М. Калдор, для протистояння новим війнам та конфліктам «...необхідна нова форма космополітичної політичної мобілізації, яка охоплювала б і так зване міжнародне співтовариство, і місцеве населення ...» [8, с. 240].

Головний вибір щодо чинників легітимності влади у полісних містах-державках було зроблено: влада має ґрунтуватись не на насильстві, а на легітимності. Як влучно зазначає Ганна Арендт: «Ніколи не існувало уряду, який ґрунтувався б виключно на засобах насильства <...> У окремих людей, ніким не підтримуваних, ніколи не буде достатньої влади, щоб успішно застосовувати насильство. Отже у внутрішніх справах насильство виконує функцію останнього засобу влади проти окремих індивідів, які, скажімо так, відмовляються підкоритися консенсусу більшості. Що ж стосується реальної війни <...>, то величезна перевага в засобах насильства може стати непотрібною, зіткнувшись з погано оснащеним, але добре організованим противником, який представляє набагато могутнішу силу» [8, 241].

У давньогрецькій політиці переважає розуміння справедливої влади, діяльність якої спрямовується на досягнення спільного блага. Арістотель вважає, що застосування влади з метою задоволення інтересів управляючих не є легітимним (призводить до появи неправильного режиму), «<...> Коли ж править більшість в інтересах загальної користі, то така форма відома під назвою, спільною для всіх форм державного устрою, – політія <...>» [3, с. 224]. Легітимною є лише така влада, яка слугує досягненню благого життя усіма громадянами (правильний політичний режим забезпечує загальне благо) [12, с. 113].

Під час правління базилеїв, які «<...> поєднували світську (економічну та політичну) владу та релігійні функції <...>» [6, с. 22], перед громадянами афінського полісу виникають перші виклики щодо здійснення влади. Мова йде про наявність такої альтернативи у тлумаченні легітимності влади: легітимність належить керуючим верствам чи особам, або вона належить керованим, передається ними правителям та може бути у будь-який час відібрана. Ці дві альтернативи у розумінні легітимності присутні протягом усього розвитку політичної теорії та знаходять своє вираження у творах Г. Арендт та П. Рікера у вигляді протиставлення влади та насильства [2; 14].

Досліджуючи проблему легітимності влади, слід також звернути увагу на дихотомію публічного (політичного) та приватного. Г. Арендт зазначає: «Становлення поліса, що повністю задавало тон грецькому розумінню політики, мало наслідком те, що усякий окрім свого приватного життя отримав свого роду друге життя, свій *bios politicos*. Кожний громадянин віднині належить двом порядкам співіснування, і його життя характерним чином строго ділилось на те, що він називав своїм власним, і те, що залишалось загальним» [1, с. 34]. Фактично, мова йде про протиставлення політичного та приватного життя у полісі. «Зрозуміло, що публічне та приватне є хоча і відмінними, проте дотичними і такими, що взаємодіють, регіонами людського досвіду <...>. Так, за античної доби вважали, що «публічна діяльність можлива лише тоді, коли вже потурбувались про значно загальніші життєві потреби» (Г. Арендт). <...> без попереднього забезпечення приватних (економічних, вітальних) потреб була немислима участь у просторі вільного самовизначення» [9, с. 355]. Безумовно, легітимність влади народжується саме у публічному просторі, у ньому виявляється у різноманітних формах та інтерпретаціях. Г. Арендт вважає ідеальним публічним простором грецьку агору або римський форум, тобто простори, де громадяни поліса збиралися для обговорення суспільних питань, дискусій та дебатів [2].

Ще одне протиріччя у легітимності полісної влади полягає у використанні двох джерел влади: раціонального та ірраціонального. Вибір в якості основи легітимного правління та права на владу однієї з цих альтернатив неодноразово загострював політичну ситуацію не лише в епоху античності, а й у середньовіччі. У результаті поділу влади на світську (політичну) та релігійну (сакральну) немисливими стали конфлікти між легітимністю, яка спирається на раціональну аргументацію та легіти-

мністю, яка використовує мову міфу та релігії, апелює до трансцендентності у владі. Окрім релігії, важливим чинником легітимності влади аристократії стали шлюбні зв'язки між родами та економічні, переважно торгівельні відносини.

Під час встановлення влади аристократії в Афінах полісі та відходу від моделі «<...> примітивної монархії на чолі з басилеєм <...>» [13, с. 70], виникло ще одне протиріччя, яке на пряму стосувалось легітимності влади: це протиріччя між чинниками легітимності влади сильної особистості (індивідуалізм) та чинниками легітимності аристократичних груп (колективізм).

На початку VII ст. до н.е. у Афінах сформувалась унікальна політична система архаїчного полісу, як аристократичної форми правління. Влада належала колегії, колективному органу управління, який складався із дев'яти архонтів. Кожен із них обіймав посаду протягом року. Також існувало певне розмежування функцій між архонтами: перший архонт («епонім») вважався вищою цивільною посадовою особою полісу і навіть давав своє ім'я року [13, с. 71]. Другий архонт («басилей»), будучи представником царського роду мав повноваження верховного жерця полісу. Третій архонт («полемарх») був верховним головнокомандуючим афінського війська, а інші шість архонтів (фесмофети) контролювали дотримання громадянами норм неписаного права [13, с. 71].

Були в тогочасних Афінах і народні збори, але їх завданням було лише легітимізувати рішення аристократії. Від аристократії залежала решта громадян, передусім, економічно: «Багато громадян знаходились у прямій борговій залежності від аристократії. Це час від часу спричиняло кризи аристократичної форми правління та створювало умови для узурпації влади з боку тиранів. І якщо Афінам до певного часу вдавалось стримувати кризові явища, то у інших полісах (Мегари, Сіракузи, Сікіон та інших) правила тиранії» [13, с. 72].

Повертаючись до проблеми визначення чинників легітимності індивідуального правління та її відмінностей від легітимності колективного правління, можна побачити, що у Афінах вона виражалась у протистоянні між такими формами правління, як тиранія та аристократія. Так, від 636 р. до н.е. в Афінах починаються досить регулярні спроби встановити тиранічне правління; наприклад, аристократ Кілон, після перемоги на Олімпійських іграх захопив владу. Але довести своє право на владу, власну легітимність демосу йому не вдалось, заколот було придушено аристократією.

Натомість тиранія починає сприйматись громадянами Афін як одна із реальних альтернатив аристократичному правлінню, вона набуває спочатку прихованої, а згодом і публічної підтримки, яка активізується під час загострення соціально-політичної ситуації чи погіршення економічного стану громадян. До того ж, влада аристократії поступово втрачає легітимність. Дві причини цього: постійна боротьба всередині аристократії за владу та погіршення умов життя громадян, їх повне поневолення з боку аристократії.

Для збереження влади аристократії і недопущення тиранії в Афінах необхідно було провести реформи, спрямовані на повернення аристократії «права на владу», визначення чинників легітимності аристократії. По-перше, Солон, використовуючи власний авторитет (плюс знатне походження з царського роду Кодридів (Медонтидів) отримав надзвичайні повноваження, тобто легітимізував власну владу як серед аристократії, так і для демосу. По-друге, він оголосив амністію для аристократичних родів та громадян, які були вигнані з Афін, та/або позбавлені громадянських прав. Ця амністія дозволила розширити коло прихильників Солона, а також сприяла подоланню розколу серед громадян, досягненню єдності у полісі. По-третє, Солон політично позиціонував себе як компромісну фігуру, що також підвищувало його авторитет та дозволяло успішно маневрувати між різними групами інтересів. «Угрупування аристократів повинні були бачити у ньому «свого» з огляду на його надзвичайно знатне походження; маси рядового демосу пам'ятали про співчутливе відношення до бідняків, яке проявлялося в солонівських елегіях, про протести поета-політика проти надмірного пригноблення селян; торгово-ремісничий прошарок повинен був взяти до уваги ту обставину, що Солон сам займався торгівлею» [13, с. 76]. По-четверте, Солон провів реформи дуже швидко, фактично протягом року [13, с. 77]. Але вже після року реформ легітимність влади Солона було втрачено, а компромісність його поведінки перетворилась на головний недолік: аристократи критикували його за наступ на їх права, а демос вважав реформи недостатніми.

Один із важливих уроків реформ Солона для легітимності епохи античності полягає у тому, що авторитету політика-центриста, який виконував роль посередника та в якості архонта здійснював реформи, вистачило лише на один рік. Новації, які ввів Солон залишались дійсними в Афінах протягом наступних десятиліть, натомість проблему легітимності влади аристократії так і не було вирішено.

Делегітимація аристократії спричиняла нові конфлікти між аристократією і демосом, вирішити які виявились здатними лише режими особистісної влади, які спирались на індивідуальну легітимність. Точніше кажучи, індивідуальна легітимність тирана заповнювала прогалини у колективній легітимності аристократії. Водночас, тиранія не змінювала суті політики, як шляхетної справи знатних родів. Не дивно, що практично усі тиранії за походженням належали до аристократії. Мовою теорії легітимності М. Вебера, харизматична легітимність тирана не здатна була перетворитись на традиційну легітимність

монархічного правління. Демос, віддаючи належне особистим якостям тирана, водночас не визнавав легітимними правителями його нащадків. Стратегія забезпечення легітимності влади тирана була спрямована на доведення власних переваг, зокрема, за допомогою перемоги на олімпійських іграх.

З яких чинників складалась легітимність влади тирана? По-перше, на шляху до влади майбутній тиран мав стати відомим завдяки своїм спортивним або військовим перемогам. Демос прихильно ставився до переможців, наділяючи їх героїчним, майже сакральним статусом. Індивідуальна легітимність тирана, яка дозволяла йому узурпувати владу, формувалась на сакральній основі, близькості до богів. В особі тирана у поліс повертається сакральний вимір легітимності влади. По-друге, треба було захопити владу у прямому сенсі – зайняти акрополь. Для цього в нагоді ставали загони відданих воїнів, які мали допомогти тирану. Після захоплення акрополь ставав резиденцією тирана, окрім нього самого там більше ніхто не жив. По-третє, політика тирана була націлена на утримання особистої влади. З цією метою тиран постійно здійснювали репресії, спрямовані на ослаблення конкурентів та знищення противників. Насильство переважно стосувалось аристократії, а от демос, навпаки, часто виявлявся цілком задоволений правлінням тирана.

Протягом досить значного часового відрізка у полісах постійно змінювались чинники легітимності влади: з віри у сакральність влади монарха на раціональне, аргументоване розуміння політики, як спільної справи усіх громадян, спрямованої на досягнення суспільного блага.

Справжню революцію у процесі демократизації управління полісом і збільшення ролі демосу у забезпеченні легітимності влади здійснив «перший громадянин Афін» Перикл [10]. По-перше, він відкрив доступ до державних посад для усіх громадян, незалежно від їх доходу, запровадивши «містофорію», оплату діяльності посадових осіб [13, с. 161]. Це позбавило аристократію монополії на державні посади. По-друге, Перикл запровадив заміщення вакантних посад шляхом жеребкування. По-третє, Перикл роз'єднав судові колегії, відправивши частину з них у сільську місцевість з метою безпосередньої присутності на місцях, де виникали конфлікти. Говорячи сучасною мовою, він провів децентралізацію влади, що також сприяло підризу влади аристократії та зростанню впливу демосу, створювало умови для підвищення легітимності центральної влади та, водночас, підривало владу місцевих аристократів. По-четверте, Перикл змінив умови громадянства, надавши право бути громадянами лише тим, хто підтвердив свою належність до спільноти полісу як по батьківській лінії, так і по материнській. За результатами реформ Перикла демос в Афінах перетворився на «правлячий клас», який здійснював легітимне правління. «У цілому, реформи Перикла привели до того, що з середини V ст. до н.е. афінська демократія набула свого класичного вигляду. Демос реально взяв владу у свої руки, поступово позбавляючись від опіки аристократів. Настало знамените «Периклове століття» [13, с. 162]. Перикл визначив засади легітимності нового, демократичного типу.

Він став зразком раціонального політика: розірвав відносини з родичами – Алкменідами, не спілкувався з іншими родичами та колишніми друзями. Його новим оточенням стали великі діячі культури неафінського походження. Це робило Перикла майже невразливим для звинувачень у політичних пристрастях, а його раціональність забезпечувала легітимність.

Відчайдушні, сміливі спроби Перикла запровадити правління, засноване на Розумі, як першоджерелі влади, без сумніву, були передчасними. Водночас раціональність виявилась найнадійнішим фундаментом легітимності, і не тільки для Перикла. Будь-які раціональні реформи в Афінах пильно охоронялись і зберігались протягом десятиліть. Згадаймо реформи Солона: новації, які він впровадив існували в Афінах навіть тоді, коли Солон позбувся влади і вирушив у мандри. «Таємниця» легітимності полягає у тому, що раціональність є чинником ефективності реформ, але не здатна забезпечити володарювання окремому політику, навіть такого масштабу, як Перикл. Для виконання мети щодо утримання влади політику краще підходять харизматична, релігійна, навіть військова легітимність. Відставка Перикла була обумовлена зміною покоління, втомою громадян від війни, а головне – тим, що Перикл так і не зміг залишитись вірним раціональній легітимності до самого кінця.

Становлення влади демосу в Афінах – це важливий період в історії легітимності. Адже демократична легітимність Стародавньої Греції шукає опертя у раціоналізмі та аристократизмі, в іншому випадку демократична політика перетворюється на охлократію (владу натовпу) або тиранію. Перша знаходить власну легітимність у популістичній демагогії, а друга – у особистісній владі харизматичного тирана.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Якщо використовувати типологію форм правління та легітимності, розроблену Максом Вебером, то можна побачити, що усі три типи легітимності влади були представлені на різних етапах розвитку афінського полісу. Зазначимо, що мова йде, за М. Вебером, про ідеальні типи легітимності, які використовуються для зручності аналізу, і в реальності можуть не існувати у «чистому» вигляді. Сам вчений рекомендував застосовувати ідеальні типи в історичному пізнанні з метою сприяти розумінню тих феноменів, які не були усвідомлені та інтерпретовані у певний період часу, виявити сенс історичних подій [5]. Слідуючи дороговказу видатного соціолога, ми спробуємо реконструювати типи прав-

ління (та відповідні типи легітимності), які формувались, досягали розквіту та занепадали на різних етапах розвитку афінського полісу.

Архаїчний етап характеризувався правлінням царів (басилеїв), легітимність яких спиралась на царське походження та знаходила свої основи у традиційному пануванні, релігії, військовій звитязі та перемогах у панеллінських іграх. Дуже важливими, навіть визначальними, складовими частинами легітимності була ідентичність греків, як вільних громадян на противагу персам, які вклонялись царю як богу та їх «гостинність», яка стала фундаментом космополітичної легітимності.

Класичний етап розвитку афінського полісу – це панування аристократії, яка час від часу поступалась владою тиранам. Правління останніх представляло собою опору на харизматичний тип легітимності, вони спирались на власний авторитет, а їх нащадки не могли претендувати на владу. Тирани, як харизматичні лідери, впроваджували реформи, а головне – вони активно боролись проти аристократії (вихідцями з якої, власне, й були), сприймали аристократів як конкурентів у боротьбі за владу та у такий спосіб підготували ґрунт для посилення влади демосу.

Демократичний етап, який розпочався у другій половині V реформами Кімона і досяг свого піку під час правління «першого громадянина» Перикла, можна назвати періодом домінування раціонально-легального типу легітимності. Адже сам Перикл був «великим раціоналістом», його влада не спиралась ані на родові зв'язки, ані на релігію, ані на традицію.

Цей перелік, звісно, не є вичерпним, але він дозволяє побачити, що в епоху античної Греції було сформовано граничні засади та фундаментальні уявлення щодо феномену легітимності влади, визначено її роль у політичному житті полісу. Усі ризики, недоліки та небезпеки кожного типу легітимності також проявились саме у полісі. Зрештою, саме афіняни розробили та втілили у життя крайню форму делегітимації політичного лідера – остракізм.

Література:

1. Арндт Х. *Vita Activa, или О деятельной жизни* / пер. с нем. и англ. В. Библихина; под ред. Д. Носова. СПб.: Алетейя, 2000. 437 с.
2. Арндт Г. *Між минулим і майбутнім* / пер. з англ. Вілен Черняк. К.: Дух і Літера, 2002. 321 с.
3. Арістотель. *Природа людини і форми державного устрою Демократія: Антологія*. К.: Смолоскип, 2005. С. 220–230.
4. Бистрицький Є. *Державотворення: шляхи легітимації. Українська державність у XX столітті*. К.: Політична думка, 1996. С. 320–348. URL: <http://bystrytsky.org/derzhukr.htm>.
5. Вебер М. *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика*. / пер. з нім. О. Погорілий. К.: Основи. К., 1998. 534 с. URL: <http://litopys.org.ua/weber/wbs07.htm>.
6. Девис Дж. К. *Демократия и классическая Греция* / Дж. К. Девис. Пер. с англ. Н.Н. Трубниковой; под редакцией И.А. Оказова. «Российская политическая энциклопедия», 2004. 295 с.
7. Дейвіс Норман. *Європа: Історія* / Пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2006. 1464 с.
8. Калдор М. *Новые и старые войны: организованное насилие в глобальную эпоху*. М.: Изд-во Института Гайдара, 2015. 416 с.
9. Кобець Р.П. *Публічне та приватне в політичному дискурсі сучасної України*. Є Бистрицький, С. Пролєєв, О. Білий, С. Лозниця, Р. Зимовець, Р.Кобець *Національна ідентичність і громадянське суспільство*. К.: Дух і Літера. 2015. С. 353–432.
10. Перикл. *Афінська демократія. Перикл. Демократія: Антологія*. К.: Смолоскип, 2005. С. 220–230.
11. Сарторі Дж. *Основи теорії демократії: народ і врядування. Демократія: Антологія*. К.: Смолоскип, 2005. С. 25–40, С. 33
12. Себайн Джордж Г. *Історія політичної думки. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л.*: пер. з англ. К.: Основи, 1997. 838 с.
13. Суриков И.Е. *Аристократия и демос: политическая элита архаических и классических Афин*. Фонд Содействия Образованию и Науке, 2009. 256 с.
14. Рікер П. *Право і справедливість*. Пер. із фр. К.: Дух і літера, 2002. 216 с.